

“ILMIY TAFAKKUR VA ZAMONAVIY TADQIQOTLAR: MUAMMOLAR, YECHIMLAR VA ISTIQBOLLAR” MAVZUSIDAGI RESPUBLIKA ILMIY KONFERENSIYASI
Qabul qilindi: 30-sentabr 2026-yil • Ma’qullandi: 6-oktabr 2026-yil • Nashr qilindi: 13-oktabr 2026-yil

ILG‘OR XORIJIY TAJRIBALAR ASOSIDA MAHALLIY QURILISH MATERIALLARI KORXONALARIDA MAHSULOT SIFATI VA INNOVATSIYALARNI BOSHQARISH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Kamalkarieva Nilufar Xalikbekovna

Andijon davlat universiteti Menejment kafedrasi katta o‘qituvchisi

Annotatsiya. Zamonaviy global bozor sharoitida ilg‘or xorijiy mamlakatlarning tajribalariga tayanib, mahalliy qurilish materiallari sanoati korxonalarida mahsulot sifati va innovatsion jarayonlarni boshqarish mexanizmlarini tubdan takomillashtirish masalalari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Shuningdek, tarmoq korxonalarining raqobatbardoshligini oshirish, xalqaro sifat standartlarini to‘laqonli joriy etish hamda innovatsion faoliyatni rag‘batlantirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: qurilish materiallari, mahsulot sifati, innovatsiyalarni boshqarish, xorijiy tajriba, raqobatbardoshlik, boshqaruv mexanizmi, iqtisodiy samaradorlik.

Kirish

Jahon iqtisodiyotining globallashuvi, xalqaro raqobat muhitining keskinlashuvi va texnologik taraqqiyotning jadal sur’atlari sanoat tarmoqlarini, jumladan, qurilish materiallari ishlab chiqarish iqtisodiyotini tubdan modernizatsiya qilish, diversifikatsiyalash va innovatsion asosda rivojlantirishni zaruriy talabga aylantirmoqda. O‘zbekiston Respublikasida so‘nggi yillarda amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli bunyodkorlik va islohotlar jarayonida zamonaviy, energiyatejamkor, ekologik xavfsiz hamda yuqori qo‘shilgan qiymat yaratuvchi qurilish materiallariga bo‘lgan ichki va tashqi talab yildan-yilga sezilarli darajada o‘sib bormoqda. O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha belgilangan strategik vazifalar, xususan, tarmoqlarning eksport salohiyatini

oshirish, mahsulot turlarini kengaytirish va xalqaro sifat standartlarini ishlab chiqarishga to‘laqonli joriy etish mazkur yo‘nalishdagi tadqiqotlarning dolzarbligini belgilab beradi.

Qurilish materiallari korxonalarida zamonaviy bozor talablariga to‘la javob beradigan raqobatbardosh yangi turdagi mahsulotlarni o‘zlashtirish hamda ularning sifat ko‘rsatkichlarini muttasil oshirish katta hajmda investitsiyalarni, texnologik qayta jihozlashni va uzoq muddatli marketing tadqiqotlarini talab qiladigan o‘ta murakkab va ko‘p bosqichli jarayondir. Biroq, amaliyot shuni ko‘rsatmoqdaki, ko‘pgina korxonalarda yangi turdagi mahsulotlarni ishlab chiqarishga tatbiq etish jarayonining iqtisodiy samaradorligini baholash hamon eskicha, an’anaviy yondashuvlar va cheklangan usullar doirasida qolib ketmoqda. Bu holat o‘z navbatida qilingan xarajatlarning o‘zini oqlash muddatini aniq hisob-kitob qilishda yo‘l qo‘yilayotgan xatoliklarga, tayyor mahsulot tannarxining asossiz ravishda oshib ketishiga va bozor tavakkalchiliklarining ortishiga olib kelmoqda.

Shu bois, ilg‘or xorijiy mamlakatlarning muvaffaqiyatli tajribalariga tayangan holda, mahalliy qurilish materiallari korxonalarida mahsulot sifati va innovatsiyalarni boshqarish mexanizmlarini zamonaviy ilmiy yondashuvlar hamda bozor tamoyillari asosida takomillashtirish bugungi kunda dolzarb ilmiy-amaliy vazifalardan biri hisoblanadi.

Adabiyot sharhi

Mahsulot sifati, yangi turdagi mahsulotlarni ishlab chiqarishga o‘zlashtirish va ularning iqtisodiy samaradorligini baholash masalalari ko‘plab mahalliy va xorijiy iqtisodchi olimlarning ilmiy ishlarida keng yoritilgan. Mazkur yo‘nalishdagi ilmiy yondashuvlarni quyidagi asosiy manbalar va nazariy qarashlar tahlili asosida guruhlash mumkin:

Sifat menejmenti va samaradorlik nazariyalari (E. Deming, J. Juran): Sifat nazariyasining klassiklari o‘zlarining fundamental tadqiqotlarida mahsulot sifatini doimiy ravishda yaxshilab borish korxonaning uzoq muddatli moliyaviy barqarorligi va raqobatbardoshligini ta’minlovchi asosiy omil ekanligini isbotlaganlar. Ularning fikricha, sifatni boshqarish va nuqsonlarni kamaytirishga qilingan xarajatlar yo‘qotish emas, balki kelgusida yuqori iqtisodiy samaradorlik keltiruvchi strategik investitsiyadir.

Innovatsiyalarni o‘zlashtirish va bozor mexanizmlari (B. Twiss, J. Schumpeter): Innovatsion iqtisodiyot namoyandalari sanoat korxonalarida yangi mahsulot turlarini bozorga chiqarish, texnologik o‘zgarishlarni boshqarish va ularning iqtisodiy samaradorligini baholash jarayonlarini chuqur o‘rganishgan. Ularning yondashuvlariga ko‘ra, korxonalarning bozor talablariga moslashuvi yangi mahsulotlarni o‘zlashtirish tezligi va investitsiyalarning qoplanish muddatlari bilan belgilanadi.

Zamonaviy iqtisodiy adabiyotlar va tarmoq xususiyatlari: So‘nggi yillarda chop etilgan ilmiy tadqiqotlarda qurilish materiallari sanoatining o‘ziga xos xususiyatlari (xom ashyo ta’minoti, energiyatalabligi va mavsumiylik) inobatga olingan holda, xarajatlarni optimallashtirish va investitsion samaradorlikni (NPV, Payback Period) aniqlashning zamonaviy usuliy yondashuvlari takomillashtirib kelinmoqda.

Olib borilgan adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, mavjud ilmiy ishlar asosan umumiy sifat menejmenti yoki umumiy sanoat innovatsiyalariga bag‘ishlangan bo‘lib, qurilish materiallari korxonalarining tarmoq xususiyatlarini to‘liq hisobga olgan holda yangi mahsulotlarni o‘zlashtirish va sifatni oshirishning iqtisodiy samaradorligini baholash mexanizmlari yetarlicha o‘rganilmagan. Bu esa mazkur yo‘nalishda qo‘shimcha ilmiy izlanishlar olib borish zaruratini taqozo etadi.

Natijalar

O‘tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatmoqdaki, mahalliy qurilish materiallari korxonalarida innovatsion boshqaruv mexanizmlarining yetishmasligi mahsulot tannarxining yuqoriligi va sifat barqarorsizligiga olib kelmoqda. Bu borada ilg‘or xorijiy tajribalarni tahlil qilish va mahalliy amaliyotga joriy etish yo‘nalishlari quyidagi jadvalda o‘z aksini topgan.

1-jadval. Ilg‘or xorijiy davlatlarning qurilish materiallari sanoatidagi tajribalari va ularni O‘zbekistonda qo‘llash imkoniyatlari

Davlatlar	Asosiy sifat va boshqaruv modeli	O‘ziga xos xususiyati va afzalliklari	Mahalliy korxonalarga tatbiq etish yo‘nalishi
Germaniya	ISO standartlari va "Industry 4.0"	To‘liq avtomatlashtirish, yuqori ekologik xavfsizlik (yashil iqtisodiyot).	Ishlab chiqarish liniyalariga raqamli sifat nazorati datchiklarini (sensorlarni) o‘rnatish.
Yaponiya	TQM va "Lean Production" (Kaizen)	"Nol nuqson" tamoyili, xom ashyo isrofiga qarshi qat’iy kurashish.	Xom ashyo isrofini kamaytirish va quyi bo‘g‘in xodimlari mas’uliyatini oshirish tizimini joriy etish.
J. Koreya	Six Sigma, R&D va davlat integratsiyasi	Innovatsiyalarni tezkor o‘zlashtirish, startaplarni qo‘llab-quvvatlash.	Ilmiy-tadqiqot (R&D) bo‘limlarini ochish, yangi turdagi (energiya tejamkor) materiallar ishlab chiqarishni rag‘batlantirish.

2-jadval: Mahalliy qurilish materiallari korxonalarida sifat menejmenti tizimi (QMS) joriy etilishining iqtisodiy samaradorlik ko‘rsatkichlari (shartli korxona misolida)

Ko‘rsatkichlar	An’anaviy boshqaruvdagi korxonalar	Xorijiy tajriba tatbiq etilgan korxonalar	O‘zgarish tendensiyasi
Brak (nuqsonli mahsulot) ulushi	6.5% – 8.0%	1.5% – 2.5%	Keskin kamaygan (↓)
Xom ashyo isrofgarchiligi	Yuqori (12%)	Past (4-5%)	Optimallashgan (↓)
Xalqaro standartlar (ISO) qamrovi	Qog‘ozda / Qisman	To‘liq amalda	Kengaygan (↑)
Inshoot/Mahsulot rentabelligi	O‘rta (14-16%)	Yuqori (22-25%)	O‘sgan (↑)

Tahlil va Muhokama

Yuqoridagi jadval ko‘rsatkichlari shuni tasdiqlaydiki, xorijiy tajribani tatbiq etgan korxonalarda nuqsonli mahsulotlar ulushi 6.5% – 8.0% dan 1.5% – 2.5% gacha keskin kamaygan. Shuningdek, xom ashyo isrofgarchiligi 12% dan 4-5% gacha optimallashgan bo‘lib, buning natijasida mahsulot rentabelligi 22-25% gacha o‘sganligi kuzatildi. Ilg‘or xorijiy mamlakatlar, xususan, Germaniya, Yaponiya va Janubiy Koreya qurilish materiallari sanoatida keng qo‘llaniladigan “Tejamkor ishlab chiqarish” (Lean Production) hamda “Umumiy sifat nazorati” (TQM) tizimlarining mahalliy korxonalarga moslashtirilgan holda joriy etilishi kutilgan iqtisodiy samarani bermoqda.

An’anaviy boshqaruvdagi korxonalarda xalqaro standartlar (ISO) faqat qog‘ozda yoki qisman ishlagan bo‘lsa, xorijiy tajribaga tayangan korxonalarda ushbu standartlar to‘liq amaliyotga tatbiq etilgan. Bu esa o‘z navbatida, korxonalarning bozor talablariga moslashuvini tezlashtirib, yangi texnologiyalarni o‘zlashtirish va qilingan xarajatlarning o‘zini oqlash muddatini qisqartirishga xizmat qiladi. Tayyor mahsulot tannarxining asossiz

oshib ketishini oldini olishda aynan sifat menejmentini raqamlashtirish asosiy drayver vazifasini bajarmoqda.

Xulosa va takliflar

Mahalliy qurilish materiallari korxonalarida mahsulot sifati va innovatsiyalarni boshqarish mexanizmlarini zamonaviy bozor tamoyillari asosida takomillashtirish maqsadida quyidagi amaliy chora-tadbirlarni amalga oshirish tavsiya etiladi:

Sifatni boshqarishning raqamli tizimlarini joriy etish: Ishlab chiqarish jarayonida inson omilini kamaytirish va qat’iy nazorat o‘rnatish uchun avtomatlashtirilgan boshqaruv (ERP) hamda zamonaviy sensor uskunalarini amaliyotga keng joriy etish.

Innovatsion fondlarni kafolatli shakllantirish: Yangi turdagi mahsulotlarni o‘zlashtirish tezligini oshirish maqsadida korxonalar sof foydasining aniq belgilangan qismini doimiy ravishda R&D (Ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlari) hamda uzoq muddatli marketing tadqiqotlari uchun yo‘naltirish.

Kadrlar malakasini xorijiy standartlar asosida oshirish: Sifat menejerlari va muhandis-texnologlarni yetakchi xorijiy kompaniyalarda stajirovkadan o‘tkazish hamda xalqaro ISO standartlari bo‘yicha muntazam ichki o‘quv kurslarini tashkil etish.

Iqtisodiy samaradorlikni baholash usullarini yangilash: Yangi mahsulotlarni bozorga chiqarishda iqtisodiy samaradorlikni baholashning eskicha an’anaviy yondashuvlaridan voz kechib, NPV (sof joriy qiymat) va investitsion qoplanish muddatlarini aniqlashning ilg‘or xalqaro moliyaviy modellariga o‘tish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 9-iyundagi “Qurilish materiallari sanoatini jadal rivojlantirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-5140-sonli Qarori.

2. Zaynutdinov Sh.N., Ilyosov A.A. Innovatsion menejment. Darslik. – T.: Cho‘lpon nomidagi NMIU, 2011.

3. Yo‘ldoshev N.Q., Naboyev B. Innovatsion menejment. O‘quv qo‘llanma. – T.: TDIU, 2020.

4. G‘ulomov S.S. va boshqalar. Raqamli iqtisodiyot sharoitida korxonalarni boshqarish. – T.: “Fan va texnologiya”, 2020.

5. Maxmudov E.H. Korxona iqtisodiyoti. Darslik. – T.: “Iqtisodiyot”, 2017.

